СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВІЙСЬКОВИХ ЛІЦЕІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

THE THEORETICAL-PRACTICAL ANALYSES OF READINESS OF FUTURE OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE TO CARRY OUT PROFESSIONAL ACTIVITY AT MILITARY LYCEUMS TO TRAIN THE YOUNG GENERATION FOR MILITARY SERVICE

У статті розкривається мета підготовки майбутніх офіцерів Збройних сил України (далі – ЗСУ) у вищих військових навчальних закладах тактичного рівня як цілісний освітній процес протягом тривалого часу. Готовність майбутнього офіцера до професійної діяльності визнається метою і результатом професійної підготовки. Отже, головна мета будь-якого вищого військового навчального закладу – підготовка висококваліфікованого офіцера, який зможе нести ефективно військову службу.

Професійна діяльність офіцера – досить широке поняття, у жодному разі не зводиться до обсягу функціональних обов'язків його первинною офіцерською посадою. Професійна діяльність офіцера виступає як складне структурне утворення, в якому представлено декілька самостійних видів діяльності.

Готовність майбутнього офіцера ЗСУ до професійної діяльності, служби у військовому ліцеї є результатом цілісного особистісного утворення професійної підготовки, що забезпечує перехід до якісно нової для курсанта форми життєдіяльності і являє собою сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, рефлексивного.

Формування професійної готовності майбутніх офіцерів до проходження служби у військових ліцеях недоцільно і неможливо здійснювати окремо, «по частинах», воно може здійснюватися лише в системі освітнього процесу вищого військового навчального закладу. Це необхідно враховувати у визначенні сукупності педагогічних умов, форм і методів, спрямованих на формування готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності.

Успішне розв'язання формування готовності має забезпечити перехід до нового типу інноваційної військової освіти, що сприятиме зростанню військово-професійного, інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу офіцерів ЗСУ до подальшої плідної служби у військових ліцеях і підготовки молодого покоління юнаків до військової служби.

Формування адекватного цілісного образу майбутньої професійної діяльності має відбуватися протягом усього періоду навчання курсантів у вищому військовому навчальному закладі тактичного рівня із використанням усього комплексу методів, форм, засобів навчання, виховання і є важливою умовою формування готовності майбутнього офіцера ЗСУ до професійної діяльності у військовому ліцеї.

Ключові слова: військовий ліцей, професійна готовність майбутніх офіцерів, військова служба у військовому ліцеї, військові вищі навчальні заклади.

The article points out the aim of training of future officers of the Armed Forces of Ukraine at higher military educational facilities of a tactical level as a holistic educational process in the course of a prolonged period of time. The readiness of the future officer is determined both as an aim and the result of military training. Taking into account the fact that the main aim of any higher military educational facility is the training of a highly qualified officer who is capable of effectively performing military duties.

The professional activity of an officer happens to be a broad definition, and should in no way be limited by the volume of functional duties of the initial officers' position. The professional activity of an officer should be considered as a complex structural entity, represented by a number of independent types of activity.

The readiness of the future officer of the Armed Forces of Ukraine to perform professional duties at a military lyceum is the result of a holistic personal entity of professional training, that ensures the transition to a qualitatively new type of life activity in comparison to a cadet and represent a variety of integrated and interrelated components: the motivational-value component, the cognitive component and the reflective component.

Establishing the professional readiness of future officers to perform duties at military lyceums, is both inappropriate and impossible to be done separately, "within the framework of a separate military unit", it can only be implemented as part of a system of an educational process at a higher military educational facility. This should be taken into account when defining the overall pedagogical conditions, forms and methods, aimed at forming the readiness of a future officer to carry out professional activities.

A successful solution in establishing the readiness is supposed to ensure the transition to a new type of innovational military education, which is to facilitate the growth of the military-professional, intellectual, cultural and the spiritually-moral potential of the officers of the Armed Forces of Ukraine to fruitfully continue their service at the military lyceums and train the younger generation of youngsters for military service.

The establishment of an adequate holistic image of the future professional activity is to be done in the course of the entire period of studying of cadets at a higher military educational facility of a tactical level, with the complex implementation of all methods, forms, ways of teaching and educating and is a crucial condition in establishing the readiness of a future officer of the Armed Forces of Ukraine to carry out professional activity at a military lyceum.

Key words: military lyceum, professional readiness of future officers, military service at a military lyceum, military higher educational facilities.

УДК 355.235:37.091.2 (045)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.17>

Бондаренко О.В.,
полковник, заступник начальника
Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Військова служба є специфічним державно необхідним видом професійної діяльності, що охоплює військове навчання, бойове чергування, варту та внутрішню службу, обслуговування, перевірку і ремонт військової техніки, безпосередньо бойові дії [11], що особливо важливо нині під час проведення на Сході країни військової Операції Об'єднаних сил.

Основна мета підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ у вищих військових навчальних закладах тактичного рівня – це цілісність освітнього процесу і сама підготовка кваліфікованого військового спеціаліста, здатного протягом тривалого часу ефективно здійснювати професійну діяльність.

Аналіз актуальних наукових досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній науці аналізуються й обґрунтовуються значення рушійних сил навчального процесу у разі формування готовності як психолого-педагогічної категорії опанування навчальним матеріалом такими науковцями, як: В. Крутецький, Н. Кузьміна, Б. Ломов, В. Мерлін, С. Рубінштейн, В. Загвязинський, Ю. Бабанський та інші.

Багато наукових досліджень присвячено питанню підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ до професійної діяльності, серед них слід відзначити М. Нещадима, А. Зельницького, О. Колісника, О. Прохорова, В. Рижикова, В. Ягупова та інших, однак проблема формування критеріїв готовності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах тактичного рівня до готовності проходження військової служби у військових ліцях і до виконання виховної роботи ще не знайшла достатнього осмислення й узагальнення в сучасній педагогіці.

Модель розвитку військової освіти і готовності культури офіцера до професійної діяльності ґрунтовно подаються в працях А. Зельницького, М. Нещадима, О. Прохорова, А. Кучерявого, О. Маслія, В. Рижикова та багатьох інших.

Мета статті – дослідити теоретичні основи проблеми готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності у військових ліцях, чітко виділити її структурні компоненти, встановити їх взаємозв'язок і взаємовплив; з'ясувати готовність як складне структурне утворення, провести аналіз різних авторських поглядів на проблематику, провести науковий аналіз, як виділяються в ній різні підструктури (компоненти, блоки).

Виклад основного матеріалу. Критерій готовності, як зауважує М. Нещадим, – це мірило для визначення, оцінки предмета чи явища, ознака, взята за основу класифікації, підстава для оцінки чогось. У науковій теорії він розкриває, що під критеріями розуміються ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики і підлягають оцінці. У загальному вигляді критерій – це важлива й визначальна ознака, яка характеризує

різні якісні аспекти явища, його сутність. Показник є кількісною характеристикою цього явища, яка дає змогу зробити висновок про його стан у динаміці [6]. Можна зробити висновок, що таке поняття у педагогіці, як «критерій», – це поняття ширше, ніж показник, тому можлива ситуація, коли для одного критерія є система показників. Під педагогічною системою В. Рижиков розуміє цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, сукупність взаємодіючих об'єктів та сукупність суті і відносин [9].

Сам критерій, відзначає М. Нещадим, значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, що характеризують ефективність діяльності окремого військового фахівця стосовно оволодіння військовою спеціальністю. Це такі критерії, як: ступінь сформованості інтелектуальних якостей (як результат включення особистості у цілеспрямовану навчальну та наукову діяльність); ступінь сформованості морально-психологічних і ділових якостей (як результат включення особистості у військово-педагогічний процес, соціалізації, самовдосконалення внаслідок створення відповідної мотиваційної основи) [6; 7].

Отже, вивчення питання формування готовності офіцерів тактичного рівня до служби у військових ліцях слід починати з розгляду проблеми готовності до професійної діяльності в психолого-педагогічній літературі.

Поняття «готовність» словник С. Ожегова пояснює як стан особистості, її інтерес, бажання, прагнення виконати ту чи іншу діяльність [8]. Звернення до змістового аналізу поняття «готовність до діяльності» виявляє різноманіття різних підходів і трактувань. Так, В. Крутецький [3] визначає «готовність» як придатність до діяльності, що виражається в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися справою професійно, що переходить на високому рівні розвитку в пристрасну захопленість. У поняття «готовність» В. Крутецький вкладає також наявність певного запасу знань, умінь, навичок у відповідній галузі [3].

Важливе місце в теорії професійної готовності належить В. Мерліну, він розкрив взаємозв'язок готовності до праці з проблемою особистості. Серед параметрів готовності до праці особистісний параметр висунутий ним на перше місце, при цьому він відійшов від традиційного підходу до вирішення проблеми готовності до праці. Традиційний підхід звертає більше уваги на знання, навички, вміння в різних галузях праці, а дослідник розглядає готовність до праці як якість особистісної готовності [5].

Має значення і той факт, що готовність майбутнього офіцера до професійної діяльності визнається нами як мета і результат професійної підготовки. Оскільки головна мета будь-якого вищого військового навчального закладу – це підготовка своїх випускників до професійної діяльності, то

головним орієнтиром і основою для вирішення проблем формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, безсумнівно, має стати сутність цієї діяльності, що відображає сукупність її глибинних зв'язків, відносин і внутрішніх законів [11].

Професійна діяльність офіцера – досить широке поняття, у жодному разі не зводиться до обсягу функціональних обов'язків його первинною офіцерською посадою. Професійна діяльність офіцера виступає як складне структурне утворення, в якому представлено декілька самостійних видів діяльності [9].

За всієї своєрідності кожного з цих видів діяльності всі вони мають низку загальних ознак. Це виражається перш за все в тому, що всі вони соціально організовані і нормовані. Це означає, що для кожного окремого офіцера входження в ці види діяльності пов'язане із входженням у вже сформовану організаційну структуру, в рамках якої йому належить слідувати вже оформленим нормам і правилам діяльності [11].

А. Зельницький зазначає, що професійна готовність ґрунтується на принципах структурної і змістової цілісності, діагностичної цілеспрямованості, логічної завершеності, вимірюваності, системності та керованості. Під цілями розуміється ідеальна модель бажаного результату у формуванні особистості, до якого прагнуть у процесі спеціально організованої системи послідовної взаємодії тих, хто навчаються, та тих, хто навчає. Ступінь відповідності досягнутого результату цілям освіти, як ідеальної моделі бажаного, виступає показником ефективності освітнього процесу [1].

Професійна діяльність офіцера у військовому ліцеї відрізняється високим ступенем соціальної відповідальності, консервативності ціннісних орієнтацій, суворою регламентацією умов її здійснення. У професійному середовищі військового ліцею значно зростає роль соціально зумовлених характеристик і умов діяльності як викладацького складу, до якого належать офіцери, так і учнів (ліцеїстів). З цього випливає, що освоєння професії офіцера – це не тільки здатність ефективно виконувати службові обов'язки, а й прийняття майбутнім офіцером відповідного способу життя, способу мислення, системи норм і цінностей.

Виходячи з особливостей професійної діяльності офіцера у військовому ліцеї, її сутнісних характеристик, у формуванні готовності до виховної діяльності учнів військових ліцеїв найбільше значення мають ті елементи, які лише побічно пов'язані із засвоєнням професійних знань і умінь. При цьому виділені характеристики можуть виступити основою для обґрунтування критеріїв готовності до професійної діяльності офіцера, розробки педагогічних умов і основних шляхів її формування.

Таким чином, під час розгляду проблеми готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, подальшого проходження військової служби у військовому ліцеї нам потрібно дотриматися низки умов в освітньому процесі вищого військового навчального закладу тактичного рівня підготовки.

По-перше, наявні в психолого-педагогічній науці підходи до визначення сутності та структури готовності до професійної діяльності. На наш погляд, найбільш прийнятним для досягнення цілей дослідження підготовки офіцерів до подальшої служби у військовому ліцеї є підхід на основі так званого «діяльнісно-особистісного аналізу», який дає змогу розглядати досліджуваний феномен як системне утворення, враховуючи ієрархію і взаємозв'язок складових його компонентів.

По-друге, сутність і особливості професійної діяльності офіцера і вимоги, які висуваються до майбутнього офіцера у військовому ліцеї, є специфічною діяльністю.

По-третє, необхідність урахувувати описану нами ситуацію, що склалася в практиці підготовки офіцерів ЗСУ, коли в оцінці ступеня готовності випускників вищих військових навчальних закладів тактичного рівня до реалізації професійних функцій визначальним є «психолого-орієнтований» підхід.

Готовність майбутнього офіцера ЗСУ до професійної діяльності, служби у військовому ліцеї є результатом цілісного особистісного утворення професійної підготовки, що забезпечує перехід до якісно нової для курсанта форми життєдіяльності і являє собою сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, рефлексивного.

Розглянемо докладніше зміст зазначених компонентів.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент – сукупність професійно зумовлених потреб, мотивів, система ставлення майбутнього офіцера до професійної діяльності, усвідомлення і прийняття професійних цінностей.

У психолого-педагогічній науці загальноновизнаним є той факт, що будь-яка діяльність починається з тих чи інших мотивів, які є спонукальною силою діяльності. На думку С. Рубінштейна: «Єдність діяльності <...> в єдності її вихідних мотивів і кінцевих цілей, які є мотивами і цілями особистості» [10, с. 409]. Як зазначає Б. Ломов, діяльність виходить з тих чи інших мотивів і спрямована на досягнення конкретної мети. Вектор «мотив-мета» виступає в ролі своєрідного «стрижня», що організує всю систему психічних процесів і станів, які в цю діяльність включаються [4].

Таким чином, поняттям, що відбиває всю сукупність властивостей особистості, що характеризують такий компонент готовності, на нашу думку,

буде військово-професійна спрямованість особистості майбутнього офіцера до служби у військовому ліцеї.

2. Когнітивний компонент – знання та уявлення про зміст професії офіцера ЗСУ, вимоги до цієї професії, засоби вирішення професійних завдань. Як було зазначено, професійна діяльність випускника військового вищого навчального закладу тактичного рівня є складною і багаторівневою системою.

Зміст і організація видів діяльності визначається системою соціальних норм і виражається в певних нормативних документах (указах і поставах, наказах і директивах, розпорядженнях і вказівках). Однак представлений таким чином «нормативний» спосіб діяльності по суті не є самою реальною діяльністю майбутнього офіцера ЗСУ. Це закономірно зумовлено тим фактом, що реальна діяльність розгортається в специфічних умовах, які вносять певні, вельми істотні корективи в процес. Тому якщо в процесі підготовки курсанта у військовому вищому навчальному закладі тактичного рівня обмежитися тільки нормативним описом майбутніх способів діяльності, то у майбутнього офіцера ЗСУ будуть постійно з'являтися чималі труднощі в процесі реальної військової служби.

Курсанта з ними знайомлять, образ майбутньої військової служби у нього формується, але поступово, фрагментарно і, на жаль, цей образ часто фрагментарним і залишається. Разом із тим одна з найважливіших характеристик способу – його цілісність. Тут доречно буде навести слова С. Рубінштейна: «Самий найгірший архітектор від найкращої бджоли з самого початку відрізняється тим, що, перш ніж будувати осередок із воску, він уже побудував його в своїй голові. Наприкінці процесу праці виходить результат, який уже на початку цього процесу був в уявленні людини»[10, с. 416].

На наш погляд, формування адекватного цілісного образу майбутньої професійної діяльності (військової служби) має відбуватися протягом усього періоду навчання курсантів у вищому військовому навчальному закладі тактичного рівня з використанням усього комплексу методів, форм, засобів навчання, виховання і є важливою умовою формування готовності майбутнього офіцера ЗСУ до професійної діяльності у військовому ліцеї.

Таким чином, явищем, що відображає сутність когнітивного компонента готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності у військовому ліцеї, буде сформований у курсанта образ професійної діяльності з учнями військового ліцею.

3. Рефлексивний компонент – усвідомлення майбутнім офіцером себе як суб'єкта професійної діяльності, самооцінка професійної підготовленості до служби у військовому ліцеї.

В основу цього компонента нами покладено феномен рефлексії як найважливішого явища в

діяльності людини, що являє собою процес усвідомлення суб'єктом своєї діяльності. Рефлексивне ставлення людини до власної діяльності є однією з найважливіших умов дедалі глибшого її усвідомлення, критичного аналізу і конструктивного вдосконалення. Це повною мірою стосується і професійної діяльності.

Сформованість рефлексивного компонента готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності у військовому ліцеї передбачає:

– усвідомлення справжніх мотивів і сутності діяльності (інтереси, створення умов для розвитку і саморозвитку, дотримання нормативних вимог та ін.).

– здатність адекватно оцінювати свою професійну діяльність з метою її коригування (співвідносити «Я-реальне», «Я-ідеальне» і «Я-потенційне» на основі потреби у самовдосконаленні).

Основна функція рефлексивного компонента готовності – забезпечення усвідомленого ставлення майбутнього офіцера до професійної діяльності, усвідомлення їм не тільки того, з чим він має справу, а й як він буде це робити або може нести службу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оскільки готовність майбутнього офіцера до професійної діяльності розуміється нами як складне особистісне утворення, що володіє властивостями системи, слід зазначити, що всі вищезазнані компоненти готовності тісно взаємопов'язані і взаємозумовлені. Виходячи з цього, формування професійної готовності майбутніх офіцерів до проходження служби у військових ліцеях недоцільно і неможливо здійснювати окремо, «по частинах». Це необхідно враховувати для визначення сукупності педагогічних умов, форм і методів, спрямованих на формування готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності.

Успішне розв'язання формування готовності має забезпечити перехід до нового типу інноваційної військової освіти, що сприятиме зростанню військово-професійного, інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу офіцерів ЗСУ до подальшої плідної служби у військових ліцеях і підготовки молодого покоління юнаків до військової служби.

У подальшому проведенні досліджень ми бачимо пошук оптимальних шляхів і механізмів реалізації формування готовності в процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі тактичного рівня з урахуванням специфіки військової спеціальності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зельницький А.М. Якість вищої військової освіти як результат функціонування педагогічної системи ВВНЗ. *Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2017. № 1 (35). С. 62–69.

2. Климов Е.А. Психология профессионала. Воронеж : Феникс, 1996. 400 с.
3. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. Москва : Просвещение, 1972. 255 с.
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва : Наука, 1984. 449 с.
5. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. Москва : Педагогика, 1986. 253 с.
6. Нещадим М.І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 852 с.
7. Нещадим М.І. Військова освіта в Україні (теоретичні основи створення та розвитку). Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект : монографія / За ред. Н.Г. Ничкало. Київ, 1999. С. 78–106.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведова. Москва : Русский язык, 1988. 748 с.
9. Рижиков В.С. Значення професійних якостей в цільовій моделі навчально-виховного процесу підготовки військових. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: соціальна робота*. № 2, 2017. С. 61–64
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2-х т. / Акад. пед. наук СССР. Москва : Педагогика, 1989. (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Акад. пед. наук СССР). Т. 1 Сост. и авт. коммент. К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский. 1989. 485 с.
11. Ryzhykov Vadym. Leadership Abilities of a Military Manager, Professionalism of a Commander as the Guarantee of the Practice of Effective Activity of a Military Organization / Ryzhykov Vadym, Ivan Bakhov, Oleh Kolisnyk. *International Journal of Engineering & Technology*. Vol 7, No. 4.38. 2018: Special Issue 38. Pp. 45–49.